

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ПЕДАГОГІКА ЗДОРОВ'Я

Збірник наукових праць
VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
18-19 травня 2018 року

Харків-2018

**РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЕОЛОГІЇ.
ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

**Бойчук Ю.Д.¹, Гриньова М.В.²,
Страшко С.В.³, Босенко А.І.⁴**

¹Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

²Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

³Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

⁴Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

**«ДОЛІ КУРСИВ – КУРСИВ ВАЛЕОЛОГІЇ»
(ДО ЮВІЛЕЮ ДОКТОРА БІОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА
ГОНЧАРЕНКО МАРІЇ СТЕПАНІВНИ)**

Доктор біологічних наук, професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Марія Степанівна Гончаренко є одним із провідних українських учених-валеологів. Упродовж усього її наукового шляху життєвим кредо Марії Степанівни було постійне прагнення до оволодіння новими знаннями, подолання перешкод і невпинний рух вперед, торуючи нелегкі наукові дороги.

Будучи за фахом біологом і постійно перебуваючи в науковому пошуку, М.С. Гончаренко стала відомим фахівцем у царині медичної біохімії, екологічної фізіології, а з середини 90-х років ХХ ст. - і валеології. Вона з великим ентузіазмом пропагує здоровий спосіб життя, бере активну участь у науково-педагогічній і громадській діяльності, спрямованій на формування культури здоров'я, на поліпшення благополуччя нації, покращення особистого здоров'я, яке розглядається нею в єдності його головних складових фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я.

Марія Степанівна Гончаренко народилася 8 квітня 1943 року в місті Люботин, що на Харківщині. Закінчивши школу з відзнакою в 1961 році, вона вступила на перший курс біологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, де, відмінно навчаючись, проводила активну громадську роботу в комітеті комсомолу університету.

1966 року М.С. Гончаренко з відзнакою закінчила університет, як краща студентка зі здібностями до наукової роботи, залишилася в аспірантурі на кафедрі фізіології людини і тварини, де під керівництвом академіка АН УРСР В.Н. Нікітіна блискуче захистила кандидатську дисертацію.

Закінчивши аспірантуру, дипломована вчена йде працювати на кафедру біології Харківського медичного інституту на посаду асистента. Проте, оскільки вона завжди відчувала внутрішню потребу в подальшій науковій

досконалість, то невдовзі, у 1967 році, розпочинає свою діяльність у Харківському науково-дослідному інституті дерматології і венерології. Там на посаді завідувача біохімічної лабораторії вона заглиблюється в дослідження механізмів мембранної патології клітини, яке пізніше стає темою докторської дисертації, яку Марія Степанівна завершила у 1988 році й успішно захистила у Другому московському медичному інституті.

Ще працюючи над докторською дисертацією, вона почала замислюватися щодо проблеми здоров'я людини у філософському аспекті, сподіваючись знайти відповідь на такі запитання: «Чому з'являються хвороби?», «Як запобігти їм?», «Що повинно робити людство, аби уникнути захворювань?», «Що таке духовність людини і яким чином вона пов'язується з її фізичним здоров'ям?» тощо.

У 1995 р. з групою науковців за відрядженням Міністерства освіти і науки України вона їде до Канади з метою написання навчального посібника з валеології для школярів української діаспори, а після повернення розпочинає активну роботу щодо створення науково-дослідної лабораторії з валеології при Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна в рамках президентської програми «Діти України». 1997 року таку лабораторію було організовано й очолила її професор М.С. Гончаренко.

Лабораторія стала першим в Україні науковим підрозділом вищого навчального закладу, створеним із метою діагностики стану здоров'я дітей залежно від місця їхнього проживання і стану навколишнього середовища та ліквідації екологічного дисбалансу за допомогою препаратів рослинного походження, пропаганди здорового способу життя, збереження психічного, фізичного та духовного здоров'я молодого покоління.

Обґрунтувавши та довівши необхідність глибокої й повсякденної роботи щодо розв'язання проблеми оздоровлення молодого покоління України, Марія Степанівна, за підтримки ректора Харківського національного університету, домагається відкриття у 1999 році першої серед класичних університетів кафедри валеології.

Професором М.С. Гончаренко створено вітчизняну наукову школу, яка успішно функціонує, а її дії спрямовуються перш за все на валеологічне оздоровлення дітей і молоді.

Починаючи з 1997 р., під керівництвом М.С. Гончаренко науковці валеологічної лабораторії, а потім і кафедри валеології університету здійснювали численні науково-дослідні розробки, серед яких: «Розробка і створення системи неперервної валеологічної освіти і комплексного оздоровлення дітей дошкільного, шкільного віку та студентів»; «Розробка системи валеологічного забезпечення життєдіяльності дітей та молоді України»; «Розробка методів дослідження енергоінформаційної взаємодії на клітинному та організменному рівнях»; «Розробка комплексної системи оцінки морального стану особистості та механізмів утвердження здорового способу життя»; «Розробка трансдермальних фітоторекторів для підвищення адаптаційної стійкості організму»; «Розробка педагогіко-валеологічної програми формування духовного здоров'я молоді»; «Розробка оздоровчої

програми із застосуванням спеціальних продуктів харчування для школярів із екологічно несприятливих регіонів»; «Розробка інноваційних оздоровчих технологій методами біокерування для профілактики психосоматичних порушень стану соматичного здоров'я дітей та молоді України»; «Розроблення технології одержання комбінованих адаптогенних фармацевтичних препаратів на рослинній основі»; «Розробка здоров'язбережувальної психолого-педагогічної технології для осіб з вадами зору»; «Розробка системи моніторингу здоров'я, оздоровлення та валеологічної освіти»; «Навчання та виховання молоді на засадах людинознавства як наукової платформи освіти ХХІ століття»; «Концепція формування здоров'язбережувального світогляду як фундаментальної платформи розвитку сучасної педагогічної освіти» та низка інших. Здобуті результати свідчать про вихід на рівень показників світових досягнень та перевершують рівень найкращих вітчизняних винаходів і розробок.

Сьогодні сфера наукової діяльності Марії Степанівни Гончаренко пов'язана з підготовкою майбутніх учителів основ здоров'я на філософському факультеті Харківського національного університету, а її дослідження спрямовані на розробку системи неперервної валеологічної освіти та комплексне оздоровлення дітей, школярів і студентів.

На чолі з М.С. Гончаренко було створено Модуль неперервного валеологічного навчання та валеоосвіти «Сім'я - дитячий садок - школа - вищий навчальний заклад», розроблено систему сучасних валеологічних методів діагностики здоров'я і засобів для підвищення рівня здоров'я дітей і молоді.

Кафедрою валеології під керівництвом М.С. Гончаренко вперше в Україні в 2004-2005 навчальному році було здійснено перший в Україні набір студентів за спеціальністю «Валеологія» й розпочато цілеспрямовану підготовку фахівців-валеологів для навчальних закладів різного ступеня. Професором М.С. Гончаренко підготовлено авторські програми та навчально-методичні комплекси дисциплін для підготовки фахівців-валеологів зі спеціальних дисциплін (історія валеології, загальна валеологія, валеологія харчування тощо).

Завдяки зусиллям М.С. Гончаренко відбулося внесення до Державного класифікатора нових професій «педагог-валеолог», «асистент педагога-валеолога», «методист-валеолог» і «науковий співробітник («валеологія»).

Наступним її позитивним кроком на шляху розвитку валеологічної освіти було включення у 2003 році спеціальності «Валеологія» до «Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями».

За наукові розробки Марія Степанівна здобула багато міжнародних нагород, серед них: орден Шевальє Бельгійської палати винахідників (2006 р.), звання «Посол Світу» (2006 р.), дві золоті медалі Всесвітнього салону винаходів і нових технологій за два винаходи і патенти щодо енерго-інформаційної корекції здоров'я (Брюссель, 2006-2007 рр.), золота медаль Десятого Міжнародного салону промислової власності «Архімед – 2007»

(м. Москва, 2007 р.), орден Командора Бельгійської палати винахідників (2008 рік), Почесна медаль Санкт-Петербурзької Ради ВТВР «За вклад у винахідництво» (2009 р.) та багато інших, які підтверджують значний її особистий внесок до іміджу розвитку науки валеології в Україні та світі.

Марія Степанівна має низку державних нагород: у 1986 році нагороджена медаллю «За трудову доблесть»; присвоєно звання «Відмінник освіти України» (2004); у 2002 р. отримала Подяку Кабінету Міністрів України «За сумлінну працю, вагомий особистий внесок у розвиток наукової сфери»; у 2005 р. нагороджена нагрудним знаком Міністерства освіти і науки України Софії Русової, її професійна діяльність неодноразово відзначалися грамотами Департаменту освіти та науки Харківської обласної державної адміністрації та ХНУ імені В. Н. Каразіна.

За впровадження низки нових технологій збереження й зміцнення здоров'я Марія Степанівна одержала 48 патентів на винаходи.

У 2000 році Марія Степанівна стала головою Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація валеологів», що сприяло об'єднанню однодумців-валеологів. У Статуті цієї громадської організації найголовнішими завданнями, яка зараз має 19 регіональних осередків, є координація діяльності первинних галузевих підрозділів та інтеграція діяльності, спрямованої на фізичне, психічне, духовне й соціальне оздоровлення особистості та української нації в цілому.

Професор М.С. Гончаренко була ініціатором проведення на кафедрі валеології ХНУ імені В.Н. Каразіна щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку», яка цього року проводилася вже в 16-й раз.

Завдяки Марії Степанівні при кафедрі тривалий час працювала аспірантура та було відкрито спеціалізовану вчену раду, де було захищено 40 кандидатських дисертацій на здобуття кандидата педагогічних наук зі спеціальностей 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я), 13.00.07 – теорія та методика виховання. Каденція цієї ради зараз продовжена в третій раз і там Марія Степанівна є заступником голови.

Марія Степанівна – член спеціалізованої вченої ради з біохімії та фізіології людини та тварин НДІ біології ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Під керівництвом Марії Степанівни було успішно захищено 15 кандидатських дисертацій.

2004 року за ініціативи М.С. Гончаренко запроваджено нову серію «Вісника Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна» під назвою «Валеологія: сучасність і майбутнє», який включено до переліку фахових видань із педагогічних наук.

Марія Степанівна за наказом МОН України брала участь у розробці Галузевих стандартів підготовки вчителів валеології і вчителів основ здоров'я (2006 р., 2014 р.) та Проекту стандарту вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта «Здоров'я людини» (2017 р.).

Марія Степанівна – член комісії Наукової ради МОН України, секції за фаховим напрямом «Педагогіка, психологія, фізичне виховання та спорт» та

комісії з питань інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи з проблем виховання, розвитку дітей та учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичної ради з питань освіти МОН України.

Марія Степанівна – експерт МОН України з відбору фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок для виконання за рахунок коштів державного бюджету.

Науковий доробок професора М.С. Гончаренко знайшов відтворення у великій кількості публікацій (навчальних посібниках, наукових статтях, словниках, методичних матеріалах тощо) різної тематики (понад 400 наукових і навчально-методичних праць), більша частина яких присвячена питанням формування та зміцнення здоров'я. Наразі напрями її наукових розвідок спрямовані на вдосконалення системи валеологічної освіти.

Будучи сподвижницею видатного вченого сучасності академіка В.П. Казначеева, основним напрямом наукових пошуків Марії Степанівни є осмислення космопланетарного феномену людини з позицій нової філософсько-світоглядної платформи світової науки, яка базується на переході від Ньютонівської речовинно-механічної парадигми до Ейнштейнівської моделі енергоінформаційного аспекту в пізнанні Буття, уявленні про людину як про багаторівневу космічну істоту, яка має фізичний і енергоінформаційний плани. Такий підхід до вивчення людини дозволить зрозуміти глибинні причини виникнення захворювань у людини, вийти на нові рівні донозологічної діагностики й запропонувати унікальні методи їх лікування і профілактики; розшифрувати голографічні механізми функціонування свідомості; сформулювати нове уявлення про людину як цілісну триєдину полісистемну структуру, яка підтримує своє існування завдяки інформаційному, енергетичному і речовинному обмінам та її здоров'я як інтегральну характеристику гармонійного розвитку тіла, психіки і духовності.

Такий підхід є основою розвитку нової парадигми освіти, яка буде спрямована на формування в молодого покоління нового світогляду, морально-духовного потенціалу, правильного уявлення про біопсихосоціальну організацію людини та її здоров'я як показника рівня духовного розвитку й правильності обраного шляху.

Можна впевнено сказати, що наукові ідеї Марії Степанівни часто випереджують сучасну науку, вона робить сміливі спроби зазирнути за горизонти відомого, активно, а часто й попри супротив заслужених учених, розвиває знання про універсальність космічної природи людини, намагається інтегрувати давні й сучасні знання про закономірності функціонування системи «Людина-Всесвіт». Більш глибоке пізнання природи людини є основою зміщення акцентів із технократичного розвитку суспільства на його сталий розвиток на засадах коеволюції і коадаптації, де духовність буде рушійною силою такої еволюції людини.

Підсумовуючи наведене, хочеться зазначити, що Марія Степанівна Гончаренко – талановитий учений із унікальним масштабним і далекоглядним науковим мисленням, справжній патріот свого університету і

своєї країни, справжня Людина з великим серцем і широю душею. Внесок Марії Степанівни в розвиток валеологічної науки важко переоцінити, а її ім'я само по собі вже науковий бренд, який сформувався в результаті невтомної наукової, педагогічної та громадської діяльності.

Шановна Маріє Степанівно! Від імені всієї валеологічної спільноти України вітаємо Вас із ювілеєм й зичимо невичерпної енергії, міцного здоров'я, яскравого і повноцінного життя, особистого щастя, благополуччя, творчих злетів, втілення всіх наукових замислів і нових інноваційних дослідницьких проєктів!!!

Авдєєнко І. М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Світова наука розробила цілісний погляд на культуру здоров'я особистості як феномен, що інтегрує принаймні чотири її сфери, або складові: фізичне здоров'я, психічне здоров'я, соціальне здоров'я і духовне здоров'я. Ціннісне ставлення до здоров'я формується на основі сукупності знань про здоров'я та відображається у свідомо обраному способу житті. Відповідно до теоретичних викладок критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до здоров'я доцільно розглядати згідно із його компонентами: когнітивним, ціннісно-мотиваційним та поведінково-діяльнісним. З огляду на це, метою статті є розгляд одного із компонентів культури здоров'я особистості, а саме ціннісно-мотиваційного.

Ціннісно-мотиваційний компонент культури здоров'я студентів – це єдність життєвих цінностей і ставлення індивіда до основних складових здорового способу життя. Ця складова виокремлювалася багатьма дослідниками даного питання. Зокрема, О. Багрянцев підкреслює, що ціннісна складова – це єдність сукупності життєвих цінностей і ставлення особистості до складових здорового способу життя [1, с. 12]. Сукупність даних життєвих цінностей включає в себе прагнення і переконання в необхідності ведення здорового способу життя. Досліджуючи проблему еколого-валеологічної культури майбутніх учителів, Ю. Бойчук підкреслює наявність мотиваційно-ціннісної складової, що характеризується наявністю сукупності соціальних настанов, мотивів, нахилів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій і сформованих психологічних властивостей, необхідних для здійснення еколого-валеологічної діяльності [2, с. 157].

При визначенні ціннісно-мотиваційного компоненту досліджуваної якості ми виходимо з методологічного принципу про роль мотивів у діяльності людини (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.). Вона охоплює мотиви, ціннісні орієнтації, інтереси необхідні соціальному працівникові для здійснення здоров'язберезувальної діяльності. Мотиви зумовлені потребами